

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ДЕПАРТАМЕНТ ЗА ИНФОРМАЦИЯ И УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА УЧИТЕЛИ

КАТЕДРА „ ХУМАНИТАРНО ОБРАЗОВАНИЕ“

Професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по...(Методика на обучението в детската градина и началното училище по Домашен бит и техника)

Здравка Георгиева Костадинова

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

**„Модел за формиране на практически и познавателни умения при
5-7 годишни деца от предучилищна възраст за ориентиране в
заобикалящата ги среда“**

София

2024 г.

Дисертационният труд се състои от увод, три глави, заключение и библиография от 141 заглавия, от които 137 на кирилица и 4 на латиница. В основния текст са включени 54 таблици 81 диаграми. Общият обем на дисертационния труд е в 220 страници. Основният текст е в обем от 200 страници, приложенията заемат 20 страници.

Източници на които се базира дисертационният труд са:

Нормативни документи публикувани от МОН, свързани с обучението на деца и ученици в периода от 2003 до 2023 г.

Учебници и учебни помагала издадени и одобрени от МОН за обучение на деца и ученици в периода от 1972 до 2021 г.

Монографии на кирилица издавани от 1946 до 2022 г.

Реферирани и рецензирани научни публикации от списания, сборници, годишници издавани от 2005 до 2023 г.

Научни публикации от научни списания, публикувани в интернет сайтове от 2010 до 2020 г.

ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ И ДОСТОВЕРНОСТ

от: Здравка Георгиева Костадинова

докторант по професионално направление Професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по (Методика на обучението в детската градина и началното училище по Домашен бит и техника)

Декларирам, че представената от мен за защита дисертация на тема: „Модел за формиране на практически и познавателни умения при 5-7 годишни деца от предучилищна възраст за ориентирание в заобикалящата ги среда“ за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ е самостоятелно и оригинално авторско произведение. Използваните източници на научна и емпирична информация са коректно документирани и цитирани при спазване на изискванията за защита на авторското право.

Декларатор: Здравка Костадинова

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод	4 с.
Първа глава Теоретична постановка на проблема	6 с.
1. Теоретичен анализ на състоянието на обучението на образователни направления "Конструиране и технологии" и "Околен свят"	7 с.
1.1 Стратегически и нормативни документи	7 с.
1.2 Учебно-методическа литература Методически аспекти	8 с.
1.3 Методически основи за приложимост на принципи, подходи, методи обучение в предучилищното образование	11 с.
1.4 Конструктивистки подходи в обучението Изследователски подход	12 с.
1.5 Психо-физиологически особености на децата в предучилищна възраст	14 с.
2. Втора глава Представяне на технологията	15 с.
3. Трета глава Провеждане на емпирично педагогическо изследване	22 с.
3.1 Основни понятия Параметри, критерии и показатели на изследването	22 с.
3.2 Технология на изследването Инструментариум	24 с.
3.3 Обобщаване и анализ на резултатите от изследването	29 с.
3.4 Обобщение Качествен анализ на резултатите от педагогическото изследване	36 с.
Изводи	38 с.
Заключение	38 с.
Приноси на дисертационния труд	39 с.
Публикации по темата на дисертационния труд	40 с.
Таблицы и диаграми	40 с.
Използвана литература.....	41 с.

Увод

Обучението по образователни направления „Конструиране и технологии“ и „Околен свят“ от предучилищно образование, изгражда жизнено важни практически и познавателни умения за всяко дете - работа със схематични изображения, разбиране и решаване на проблеми, пренос на знания и умения. Създава се мотивация и увереност в собствените умения на децата - самостоятелно, безопасно поведение в реална заобикаляща среда. (Наредба №5 МОН 2016)

За усвояването на тези умения е необходимо да се създават условия, при които децата проявяват интерес и участват активно. Необходимо е да се подберат подходящи подходи за обучение, за да се осигури и подпомогне достигането на заложените образователни цели.

Учейки чрез изследване, непосредствено ръководени и подпомагани от преподавател, децата разглеждат и обсъждат различни ситуации, правят изводи и формулират правила. Децата работят с желание по време на обучението и практически прилагат знания и умения.

Актуалност Децата имат свое възприемане на околна среда, различно от това на възрастните. Запознаването с опасностите в заобикалящия ги свят, постепенното изграждане на безопасно поведение и спазване на правила в социалното им общуване, са част от водещите цели на предучилищното образование. Децата формират необходимите познавателни, практически и социални умения в педагогически ситуации и самостоятелна игрова дейност. Обуславя се практическа и методическа необходимост за навременната подготовка на децата за съзнателно безопасно поведение.

Мотивите за избор за създаване и изследване на модел за формиране на практически и познавателни умения при 5-7 годишни деца за ориентиране в заобикалящата ги среда е необходимостта от използване на подходящи средства и методи за обучение, които са насочени към обсъждане на реални житейски ситуации и изграждането на начални умения за вземане на решения, развиване на отговорност и самостоятелност.

Практическата приложимост на технологията е формирането и затвърждаването на компетентност за безопасно поведение и ориентиране в

околната среда, предпазване и защитаване на заобикалящите ги деца и възрастни. Моделът е базиран на интегративна основа между образователните ядра „Конструиране и технологии“, „Околен свят“ и „Безопасност на движението за деца и ученици“. Синхронизирани са интегративни връзки, образователни цели и учебно съдържание.

Ролята на обучението чрез демонстрирано и ръководено от преподавателя обсъждане, проучване, изследване на реални ситуации, в учебния процес при 5-7 годишни деца подпомага формирането на практически и познавателни умения. В учебен процес основан на взаимодействие, децата се насочват към обогатяване и надграждане на натрупани знания и умения, формиране компетентност за безопасно ориентиране в заобикалящата ги среда.

За разработената тема „Модел за формиране на практически и познавателни умения при 5-7 годишни деца от предучилищна възраст за ориентиране в заобикалящата ги среда“ са формулирани:

Цел на експерименталното изследване: Да се разработи и апробира педагогически модел за формиране на практически и познавателни умения при 5-7 годишни деца за ориентиране в заобикалящата ги среда.

За постигане на целта са поставени следните задачи на изследването:

- Да се определят теоретични и методологични основания за създаване на модела.

- Да се разработи модел за формиране на практически и познавателни умения при 5-7 годишни деца от предучилищна възраст за ориентиране в заобикалящата ги среда.

- Да се проведе емпирично изследване за ефективността на технологичния модел.

- Да се обработят и анализират резултатите от изследването. Да се направят изводи за ефективността на модела.

Обект на дисертационното изследване са практически и познавателни умения при 5-7 годишни деца за ориентиране в заобикалящата ги среда.

Предмет на настоящото дисертационно изследване е модел за формиране на практически и познавателни умения при 5-7 годишни деца за ориентиране в заобикалящата ги външна среда, които се формират чрез образователни направления „Конструиране и технологии“ и „Околен свят“.

За целта на дидактическо изследване се използват следните методи на педагогическо изследване: анкетиране, теоретичен анализ на състоянието, анализ на продукти от дейността, моделиране, предварителен, констатиращ, формиращ и контролен експеримент, статистически методи за обработка на данните.

Във връзка с целите на дидактическото изследване е използван следният инструментариум:

1. Модел за формиране на практически и познавателни умения при 5-7 годишни деца от предучилищна възраст за ориентиране в заобикалящата ги среда. Разработено е помагало за обучение на 5-7 годишни деца от предучилищна възраст.

3. Анкети 3.1 Предварително проучване с диагностичен характер, изследващо знанията и уменията на 5-7 годишните деца за безопасно поведение във външна околна среда. 3.2 Проучване на впечатленията на учители за приложимостта на изследователския подход, прилаган под непосредственото ръководство на преподавателя.

4) Карта, протокол за обобщено отразяване на постиженията на децата.

На основата на направения анализ на документи и проучена научна литература формулирах следната хипотеза: **Ако се приложи експериментален модел за формиране на практически и познавателни умения при 5-7 годишни деца, използвайки изследователски подход под непосредственото ръководство на преподавателя, децата ще повишат равнището на компетентност за ориентиране в заобикалящата ги външна околна среда.**

Първа глава

Теоретична постановка на проблема

В „Теоретична постановка на проблема“ са разгледани основни акценти от стратегически и нормативни документи, като гледната точка е насочена към съдържанието на образователни направления „Околен свят“, „Конструиране и технологии“ и интегрирането им с безопасно движение по пътищата на деца. Изследвани са основни акценти от учебно–методическа литература, учебници, публикации, свързани с проблемите на обучението на 5-7 годишни деца от предучилищна възраст. Проучени са основни понятия, свързани с изследваната

тема. Разгледани са психо-физиологически особености на децата в предучилищна възраст.

1. Теоретичен анализ на състоянието на обучението на образователни направления „Конструирание и технологии“ и „Околен свят“

1.1 Стратегически и нормативни документи Основните правила за съдържанието на предучилищното образование, разработени в Наредба № 5 от 3 юни 2016, са насочени към „полагане на основите за учене през целия живот“. Заявява се насочеността към физическо, познавателно и езиково израстване и за „духовно-нравствено, социално, емоционално и творческо развитие на децата“, отчитайки влиянието на играта в „процеса на педагогическото взаимодействие“.

Образователно направление „Конструирание и технологии“ – чрез целите на обучение и учебното съдържание се изграждат основни практически и познавателни умения от подготовката на детето за училище: работа със схематични изображения, разбиране и решаване на проблеми, работа по малки проекти, пренос на знания, изясняване на важността на някои правила за безопасност за здравето и живота на хората. (Наредба №5 МОН 2016, 37)

Акцентите в дейността на учителя за постигане на очакваните резултати са демонстриране и изясняване на алгоритми на „операции, дейности, движения, техники за създаване на модел или макет“. Децата изграждат редица умения, част от които за самостоятелна работа, работа в групи, проучване, планиране и подбиране на материали и инструменти при конструирание и моделиране. (Наредба №5 за предучилищното образование. 2016, 35-38)

Водещата идея на направлението „Околен свят“ е формирането на социални умения, чието изграждане е зависимо от познавателните умения, усвоени при опознаването на заобикалящия свят. Авторите на наредбата определят направление „Околен свят“ като основа на интегриране с другите направления. Образователно направление „Околен свят“ е изградено на идеите, че заобикалящата среда на детето е важна за овладяване на значими норми на поведение и дейност. Работи се за изграждане у децата на представи и знания „за обкръжаващата близка социална среда“, създаване на необходимите „култура на поведение, социални умения за общуване и самостоятелна детска игрова дейност“. (Наредба №5, 2016)

Съдържанието и целите на обучение и възпитание за учебните програми по Безопасно движение по пътищата за деца и ученици от 2003 г. са дефинирани в глобални теми за всяка група на детската градина и всеки клас на училището. Темите са логически развити и центрирани към конкретни задачи свързани с безопасно движение.

1.2 Учебно-методическа литература Методически аспекти

Основни акценти в учебно-методическата литература, достъпни български материали за учителя, познавателни книжки, методически ръководства, учебници, публикации, свързани с проблемите на обучението на деца от предучилищна възраст. Разгледаните материали са публикувани в периода 1972-2023 г. Основните акценти при обзора и анализа са насочени към използвани методи и похвати на обучение, средства, организационни форми, методи за контрол и оценяване.

„Приятели“, програмна система с автори Надежда Витанова и колектив. При представянето на системата, авторите извеждат активността на детето, като водеща. Планира се осъществяването ѝ „чрез съчетаването на учебни с игрови ситуации, присъствието на различни видове игри в обучаващите ситуации и включването на игрови подходи при работа по темите от детските книги.“ В образователно направление „Конструктивно-технически и битови технологии“- играта се определя като „своеобразен начин, по който детето докосва с интерес света на възрастния“. (Витанова Н., Цанев Н. и др., 2009, 6)

За образователно направление „Конструиране и технологии“ в Книга за учителя (2018) Николай Цанев и Невена Христова планират дейности насочени към разбиране и следване на указания, оценяване, вземане на решение, участие в съвместни действия. Пояснява се, че практическата работа е предвидена към развиване на сръчност, точност на движенията, укрепване на фината мускулатура, и издръжливост. (Цанев, Христова. 2018, 193-194)

Програмната система „Ръка за ръка“, Димитър Гюров препоръчва обучението и възпитанието в детската градина да преобладават „игровите технологии“. Предлагат се различни форми на обследване, опити и експерименти, предметно и схематично моделиране. (Гюров и др. 2005, 3-7)

Под общата редакция на Дарина Гълъбова е програмната система „Моливко“. Авторът на направление „Конструктивно-технически и битови

технологии“ Райна Гайдарова пояснява, че в разглежданата система са интегрирани в „сложно взаимодействие познавателни и практически действия“. Изяснява се отношението и значението за тази възраст на конструктивно-техническата дейност, която едно от средствата за формиране на основни „познавателни и практически действия“, които ще осигуряват „активно отразяване на действителността“. (Гълъбова, 2010, 217-220)

За програмната система „АБВ - игри“ авторите се насочват към съвременни форми на интегрирано взаимодействие в детската градина: работа по проект, екипна работа, устно конфериране и презентирание, детски лаборатории и ателиета. Проучването на придобитите компетенции се извършва като текущо наблюдение и като входящи и изходящи дидактометрии по формулировките в края на всяка диагностична задача. (Стоянова, 2014)

„Аз ще бъда ученик“ с автори Димитър Димитров и колектив е програмна система, съдържаща практическо ръководство за учителя, книги за децата и други продукти. Темите посветени на обучението по безопасност на движението по пътищата предполагат използването на методи за обучение като: описание, обяснение, беседа и дискусия. (Димитров 2005)

„Пътна мозайка“ е система от учебни помагала по безопасност на движението по пътищата за деца от три до седем години с автор Галина Хайдар. Целта на създаването на системата от помагала е да се помогне на учителите и децата „да осъзнаят себе си като активни участници в движението по пътищата“. (Хайдар 2005)

В помощ на подготвителна група/клас е „Книжка за игри със Свети и Фарчо“ с автори Весела Гюрова и Любен Витанов. Помагалото е насочено към подпомагане на учителите при провеждане на педагогическите ситуации в детската градина за подготвителна група, развиване на правилно възприемане и приспособяване „при ориентирането в безопасно движение чрез игрово-пресъздаващи, нагледно-моделиращи и практико-приложни методи на взаимодействие“. (Гюрова, Витанов 2007)

Авторите на „Помагало за малчугани, майсторани“, издателство „Бит и техника“, Светла Петкова и Валентин Ананиев са заложили цели и очаквани резултати съобразени с държавните образователни стандарти. Аргументирана е мотивацията на децата за активно учене. (Петкова, Ананиев 2013, 38)

В съпътстващата „Книга за учителя“ към „Помагало за малчугани, майсторани“ са разработени необходимите методически насоки за подготовка и провеждане на задължителните педагогически ситуации, които са основната форма за организация на педагогическото взаимодействие. Детайлно са изяснени целта и очакваните резултати от дейността: знания умения и отношения, формирани в образователния процес. Аргументирана е мотивацията на децата за активно участие в дейността. (Петкова 2013,1-3)

Познавателната книжка „Моята приказна пътечка към конструирането и технологиите“ е с автори Мария Баева и Николай Петканов. Авторите заявяват, че децата ще усъвършенстват уменията си за „възприемане на различни образи“, съдържанието подпомага формирането на компетентности за осъзнаване на „пространствени съотношения“. (Баева, Петканов 2018)

„Моето безопасно детство - учебно помагало за безопасно поведение на деца от трета подготвителна група в детската градина и в училището“ с автор Камелия Галчева са разработени подходящи „модели за приложение по време на възникнали екстремни ситуации“. Галчева извежда предназначението на задачите и дейностите: „детето да осмисли същността на конкретно явление или бедствие“ и да придобие основни правила за безопасно поведение при кризисни ситуации. (Галчева 2014)

За системата „Аз съм в детската градина“ (Димитров и др. 2010) авторите пишат, че е съобразена с новите „педагогически тенденции“ и „образователните стратегии“, насочена е към изграждането „на личности, които бързо се приспособяват в нова среда.“ (Димитров и др. 2010, 5-7)

Авторите на програмна система „Чуден свят“ (Божидар Ангелов и др.) заявяват, че на теоретико и практическо ниво е обоснована концепция, изградена на педагогическа компетентност на учителите, на съвкупност от общочовешки качества „свойства, които да регулират взаимодействието между неговата личност и заобикалящата го среда, което също води до определена конкретна компетентност.“ В поредицата „Чуден свят“, индивидуалността се определя като основен „еволюционен фактор“. (Ангелов 2018, 3) Методиката е формулирана около концептуален модел, който включва: „интегративно - ситуативно представяне на темите с тези от другите образователни направления“. (Ангелов 2018) Целта на планираната интеграция е помагане на децата при общуване с

връстници и възрастни, допринася за споделяне, обсъждане на представите и личните впечатления. (Ангелов 2018)

Основни акценти на педагогическата система „Дете със златно сърчице“ с автори Елена Събева, Люба Маркова и др., са създаване на „позитивно насърчаваща технология“ за педагогическо взаимодействие при 5-7 годишните деца. Водеща идея в помагалото са „приемането на детето такова, каквото е“, и влагането на „доверие и педагогическа обич“. (Събева и др. 2017)

1.3 Методически основи за приложимост на принципи, подходи, методи обучение в предучилищното образование

Основните принципи на технологичното обучение в предучилищното образование, представени в учебници и помагал са: принцип за нагледност (необходимост от словесното представяне да се съпътства от наблюдение на изучаваните обекти); принцип за активност (активна отразително преобразуваща дейност на децата); принцип за съзнателност; принцип за системност и последователност (компетенциите да се градят в система), принцип на естетизация в трудовата дейност. (Иванов 2001, 126), (Иванова 2016, 36)

Дискутират се редица подходи на обучение приложими в предучилищното образование. Според тематично-холистичния подход, образователното съдържание по всички образователни направления се „подчинява на обща седмична рамка“. Основната идея е децата в детската градина да „усвояват знания, умения и отношения базирани на единна система“. (Гълъбова и др., 2018) Системно - интегриран подход, всяка област на „човешкото знание“ е подредена в логическа система, която е свързана с други научни области.“ (Гълъбова и др., 2018) Ситуативен подход и логически подход - овладяване на компетентности и приложението им в различни практически задачи. Логическият подход се прилага в образователните технологии при формиране на интелектуални „умения за анализ, синтез, абстрахиране, обобщаване и моделиране“. (Гълъбова и др., 2018, 34-350)

Чрез интегриран подход, децата от предучилищната възрастова група развиват различни умения: „внимание, пространствени представи, логическо мислене, комуникационни умения“ и важни умения за работа в група:

„сътрудничество“, умение за изслушване, приемане и обсъждане на „различни становища“. (Темникова, Мария 2023, 63-70)

Подходите екологичен и екосяобразен, възрастов и диференциран, индивидуален и личностен са разработени и приложени в системи и помагала. (Ангелов 2018, 3) (Витанова и др., 2009)

Методи на обучение за организация и провеждане на образователния процес в предучилищното образование, планирани и разработени в разгледаната методическа литература: игра (дидактични игри, подвижни игри, ролеви игри), словесни методи (тематичен разговор, разказ по картинки, разглеждане, беседа, дискусия), нагледни методи (показ, демонстрация и наблюдение), практически методи (упражнение, моделиране, експериментирание и обследване, детско конферентно представяне).

1.4 Конструктивистки подходи в обучението Изследователски подход

Теоретични постановки на идеите за активно учене Идеите за „активно учене“ и „активни методи“ се свързват с трудовете на Джон Дюи, оказали влияние в областите на педагогическата психология и възпитанието на децата. Трудът му „Демокрация и образование“, преведен от Хризантема Чохаджиева, редактиран от Генчо Пиръов е издаден на български език през 1946 г. Интересно е определението на Джон Дюи за образованието и процесът на предаване на житейски опит: „Образованието е за социалния живот, е това което е храненето и раждането е за физическия живот. Това образование се състои главно в предаване чрез общуване. Общуването е споделяне на опит, докато последният стане общо притежание.“ (Дюи 1946, 18) Джон Дюи казва: „Когато направлява дейностите на младите, обществото направлява своето собствено бъдеще.“ За опита и неговите елементи, експеримента и мисленето Дюи пише: „Същността на опита може да се разбере само като отбележим, че той включва активен и пасивен елемент в една особена комбинация. От активна гледна точка той е опитване - понятие, което се изяснява особено в близкия по значение термин – експеримент. От пасивна гледна точка опит значи да се изпита или да се претърпи едно преживяване.“ (Джон Дюи 1946,161) Дюи изяснява връзките между опит, преживяване, експериментирание, учене: „Да учим от опит“, значи да установим връзка между нашето въздействие върху нещата и онова, което ние претърпяваме и изживяваме като последствие от промените върху тях.“ По нататък Дюи пише:

„Само при тези условия дейността става експериментиране със света, за да се види какво означава той; и преживяването става учене – откритие на връзката между нещата.“

Творчеството на проф. д-р Петър Нойков е представено от Иванова Б. в публикацията „Проф. д-р Петър Нойков за активното образование“. Иванова извежда следните идеи на проф. Нойков: „Активното обучение изисква да се възбуди у учениците приятно чувство на дейност“, което „не трябва да се смесва със забавните елементи, срещащи се и при пасивните форми на обучение.“ Коментира участието на малките ученици в учебно-познавателната дейност „при голяма степен на тяхната самостоятелност, свързана с проблемното решаване на поставяните въпроси, носи радост и удоволствие“. Извежда предположението, ако децата видят „результатите от своя активен труд“ който е постигнат при „преодоляване на трудностите с минималната, но ръководена помощ на учителя“ ще се създадат „положителни емоции и мотиви за учене.“ (Иванова 1998, 44-49)

Гълъбова и Илиева изследват ролята на конструктивистката образователна среда в подготвителните предучилищни групи. Извеждат реалности и проблеми на образователно-възпитателния процес и необходимостта от „съответствие с новата законова-нормативна база на предучилищното образование“. Отчитат необходимост за промяна в следните насоки: учебният процес се провежда предимно чрез обяснително-репродуктивни методи и похвати. Коментират липсата на стимулиране на „експериментално-изследователското търсене на познанието за величините и откриването на закономерностите на измерването чрез продуктивни технологии.“ (Гълъбова и др., 2018, 34-350) Ролята на учителя при конструктивисткото педагогическо взаимодействие се определя със следните особености: да подпомага, провокира и напътства децата, да създава „позитивна творческа среда за учене и климат на доверие и сътрудничество“. (Гълъбова, Илиева 2017, 735)

Изследователският подход допринася за „конструирането и предвиждането на цялостния обучителен процес чрез извеждане на изследователска операционална технология“ (Неминска 2019, 377) Изследователският подход е творчески, чийто алгоритъм е базиран на „творческа дейност“ и „творческа асимилация“. Знанията, придобити чрез изследователски

подход, подобряват уменията за „познавателната активност“ и развиват „взаимоотношенията преподавател-обучаем“. Неминска обяснява, че особеностите на изследователския подход насочен към обучението се „изразява не толкова в количественото познание“, които обучаемите усвояват, а „в операционалните методи“ за осъществяване на учебен процес, които „засягат интелектуалната сфера на развитие“, развиват се умения за целенасочена познавателна дейност чрез активни практически действия на самия обучаем. (Неминска, 2019 377-379)

1.5 Психо-физиологически особености на децата в предучилищна възраст

За възприятието и неговото формиране като психичен процес при децата, Димитров представя виждането си като „цялостни сетивни образи на предмети и явления, намиращи се за момента в обхвата на неговите сетива.“ Заобикалящия свят, децата го възприемат „чрез аналитико-синтетичната функция на кората на главния мозък.“ Изяснява основните компоненти на възприятието: „сензорите еталони и перцептивните действия, които определят проникването в предмета и придават на възприемането субективен характер.“ (Димитров 2010, 8-9)

Катя Гетова изследва обусловеността на развитието на психиката от ситуациите, които от своя страна определят нейното съдържание. „Ситуациите често се трансформират, те могат да се обединят и окрупнят или разделят на съставни ситуации, които функционират в самостоятелни ситуации (единици), които от своя страна определят нейното съдържание.“ (Гетова 2013, 42-43) В условията на детската градина ситуацията е основна форма на педагогическо взаимодействие. Авторът задава въпроса, как детето използва познанията си в определена ситуация и как въз основа на „тях конструира нови (прехода от познание към знание и умение)“. Очаквайки от децата дадена усвоеност на знания, умения и отношения, съобразно заложената цел, „ситуацията е ограничена и рамкирана в педагогическото пространство, тъй като тя е ситуирана в самия образователен процес, съобразно целите на конкретното образователно направление.“ Гетова отбелязва наличието на дисбаланс „между конкретните и абстрактните знания, затова от своя страна се затруднява оптимизирането на компетентността на детето“. (Гетова 2013) Необходимостта от теоретични и практически компетентности е видима, необходима, „за да успее да насочи

детското внимание към новото и да активира предишното познание“. „Дадената познавателна информация от педагога се усвоява предимно като фактически познания“ и преносът на новите знания, който е „най-често механичен“. Според Гетова в детската градина при 5-7 годишните деца „обучението е дидактизирано“, и не винаги е съобразено с възрастовите особености, „но и води до познавателен дискомфорт у детето“. Децата от тази възрастова група, не са развили достатъчно „компетенции за общуване в образователния процес както с връстниците си, така и с педагозите“. (Гетова 2013, 42-43)

Втора глава

Представяне на технологията

Структурата на втора глава „Представяне на технологията“ е изградена в три части: концептуална рамка, съдържателна част и процесуална част. В концептуална рамка са изяснени отправни точки и идеи за създаване на технологията. Представени са основни понятия за разглежданата тема. В съдържателната част са обобщени изходните позиции и насоки при проектирането на технологията. Процесуалната част съдържа работни алгоритми на модел за формиране на компетентност при деца от предучилищна възраст за ориентиране в заобикалящата ги външна околна среда.

Необходимостта от „поддържане на висок образователен стандарт“ в условията на развиващите се „обучителни техники и образователни технологии“ преосмисляне на „представата за езика като трансмисия на информация и знания“ се изследва от Веселинов. Акцентира върху осмислянето на езика „като универсален носител на смисъл“, „екзистенциална опора и ценностен ориентир в един все по-ускорено усложняващ се свят“. Пояснява, че това осмисляне „не само би отворило нови полета за обучителна практика сама по себе си, но би върнало толкова важния изначален смисъл на нуждата от самото обучение.“ (Веселинов, 2023)

Обучението за безопасно поведение на децата да се движат във външна околна среда е вид социално учене, при което е значимо изграждането на практическите и социалните умения. За да се достигне до компетентност за оценка и вземане на решение за поведение в реални, сложни ситуации се преминава през следните етапи: ориентиране в реална пътна ситуация, което

включва възприемане и анализ на постъпващата от външната среда информация. Следва вземане на решение за действие. Процесът на вземане на решение включва няколко последователни операции: анализ на ситуацията, анализ на собствената позиция, актуализиране на възможностите за действие, избор на възможност, отговаряща на външните и вътрешни условия. изпълнение на решението. Третият етап е оценка, оценяване на ситуацията и поведението на участниците в нея. (Концепция за възпитанието и обучението по безопасност на движението по пътищата в детската градина и българското училище. 2003, 4)

Деца овладяват знания за структурата и опасностите във външната околна среда, следвайки примера на възрастните. Формират се умения за ориентиране и критично мислене, което е основополагащо за коректното преценяване на реални ситуации.

Знанията и уменията, свързани с обучението по безопасно поведение във външна околна среда са част от многопластово интердисциплинарно учебно съдържание: направление „Околен свят“ (ядро „Социална и здравословна среда“ и ядро „Социална и здравословна среда“) и направление „Конструиране и технологии“.

Принципи на обучението за безопасно поведение във външна околна среда
Дидактическите принципи са „основни, изходни положения за функционална технологична организация на обучението, те не са опора за теорията и практиката на обучението, а са част от тази теория и йерархически изпълняват базисни функции.“ (Андреев 1996, 116)

Принцип за съзнателност Съзнателността се определя като „единство между разбиране и отношение“. Според Андреев, равнището на съзнателност на обучаемия в процеса на обучението се влияе от нивото на изградените умения и навици за учене, за логическа обработка на ново съдържание, за контрол и самоконтрол, от възможностите за критично мислене. (Андреев 1996, 122)

Принцип за активност, според Петров активността при ученето „означава осъзнато, волево, целенасочено изпълнение на умствена или физическа работа, необходима за овладяване на знания, умения и навици“. Извежда условия за активизиране на обучаемите, насочва се към „съчетаване на индивидуални и колективни форми на обучение“, прилагане на диференциален подход, междупредметни връзки, обсъждане и решаване „на разнообразни проблемно-

познавателни задачи“, планиране и прилагане на „връзки между теорията и практиката, между обучението и живота“. (Петров 1994, 229-231)

Ситуации, в които често се прилага активният подход при обучението, според Тополска, децата посочват, обясняват, оцветяват, дорисуват, изграждат учебни и социални умения. Процесът се реализира при „двупосочно взаимодействие между учител и дете“. Тук преподавателят успява да получи обратна връзка „за постиженията на детето и неговите индивидуални образователни потребности“. (Тополска и Слънчева 2020-2, 4)

Принципа за системност Андреев акцентира на „усвояването на знанията, уменията и навиците в определена логическа връзка“. Подчертава ролята на основните „признаци на предметите и явленията“ Единството им се определя като „цялостно образование или система.“ (Андреев 1996, 129) Андреев обяснява, че изискването към системното обучение не е обучаемият „да запомни всички теми и подробности около тях, а да постигне по-висш синтез на знанията, в които са интегрирани по-частните структури и по-основното познание.“ (Андреев 1996, 130)

Изследователски подход в обучението - същност и характеристики.

Ганчев Иван и др. дават следното определение за подход: „Подходът е начин за постигане на образователни и възпитателни цели на обучението, обусловен от предварително възприета теоретична концепция.“ (Ганчев и др. 1996, 153)

Кожухарова Галя представя философската същност на понятието подход: „логически винаги се акцентира на основното направление на изследването, в частност на няколко свързани направления, на своеобразна гледна точка на обекта на изучаване.“ Добавя определящата му роля за „методите, посредством които се реализира.“ (Кожухарова 2015, 35 -36)

Изследователският подход се състои в планиране на „творческа търсеца дейност на учениците за самостоятелно решаване на познавателни задачи.“ (Ганчев и др. 1996, 155) Етапи на реализация на изследователския подход, според Ганчев са: „наблюдение и изучаване на факти и явления“, набелязване на обекти за изучаване, съставяне на план за работа, формулиране на решение, проверка, практически изводи. Ганчев заключава, че при работа с изследователски подход, обучаемите „работят максимално самостоятелно.“ (Ганчев и др. 1996, 155)

Авторът пояснява, че осъществяването на изследователския подход се нуждае от повече „време в сравнение с другите подходи“. При работа с изследователски подход освен знания, обучаемите изграждат „умения самостоятелно да придобиват знания, да планират и организират търсеца познавателна дейност. Той дава най-големи възможности за развитие и изява на творческите способности на учениците“ (Ганчев и др. 1996, 156).

Компетентност. Радев определя компетентността като личностно „интегративно свойство, което се изразява в спецификата на организиране и използване на различните знания и умения и позволява ефективни решения и поведение в различни ситуации.“ Пояснява, че компетентността е способност водеща до решаване на „някаква задача и да се извърши нещо“. Според него, в качествата на компетентния човек се включва умението да прилага знанията „гъвкаво, което зависи от неговите аналитически, творчески и практически умения.“ (Радев 2005, 162)

Разглеждайки темата за компетентностите в педагогическото образование Рашева-Мерджанова (2021) откроява три преносими компетентности, които са вътрешни аспекти на всяка компетентност. Първият аспект е познавателен за разбиране на ситуации, следва - методически организационен за проектиране на дейности. Третият е насочен към отношенията с партньорите, саморегулиране и подходяща самооценка и оценка. Изяснява, че това е вътрешно „преносимо ядро на компетентността“ и то се прехвърля „от ситуация в ситуация“. Извежда необходимостта от научното овладяване на развитието на преносимите базови компетентности, „на уменията да се прегрупират и комбинират по различен начин“. (Рашева -Мерджанова 2021, 38)

Темата за социалната и емоционалната компетентност е разработена от Тополска и Попова (2021). Посочва се, че обучаемите показват „личностен, социален и академичен растеж“. Чрез социалното и емоционалното обучение според Тополска и Попова децата и учениците придобиват необходимите „знания, умения и нагласи за разпознаване и управляване на емоциите.“ Забелязва се грижа за околните, умения за „създаване и поддържане на положителни отношения, справяне със ситуации“ (Тополска, Попова 2021, 66) Тополска и Попова коментират необходимостта от създаване на "училищна готовност и за успехите на училищното обучение“. Предлагат подходи за

организиране на образователни практики. Първото ниво е „методическа единица, предназначена за повишаване на социалната и емоционалната компетентност на децата“. Следващата предложена стъпка е „съвместно обучение, което насърчава социалните и емоционалните моменти“ и заключителният етап е „интегриране на социални и емоционални умения в обучението по различни образователни направления“. (Тополска, Попова 2021, 67)

Компетентност за ориентиране в заобикалящата среда при 5-7 годишни деца от предучилищна възраст: Детето знае важни норми и правила на поведение при основни социализиращи процеси. Разбира и демонстрира безопасно поведение и спазване на правила, когато е във външна заобикаляща среда. Взаимодейства с възрастни и с връстници, като наблюдава поведението им и предполага причини, които го пораждат. (Наредба №5 МОН 2016)

Съдържателна част на технологията При разработването на темата „Модел за формиране на практически и познавателни умения при деца от предучилищна възраст за ориентиране в заобикалящата ги околна среда“ основните принципи са: принцип за съзнателност, принцип за активност, принцип за системност. Водещ подход е изследователският.

Цел на технологията: Формиране на практически и познавателни умения при деца от предучилищна възраст за безопасно ориентиране и придвижване в заобикалящата ги външна околна среда.

Реализирането и организацията на учебния процес е съобразен със следните задачи:

1. Детето да усвои норми и правила на безопасно поведение при основни социализиращи процеси.
2. Детето да разбира и демонстрира безопасно поведение и спазване на правила, когато е във външна заобикаляща среда.
3. Детето да взаимодейства с възрастни и с връстници, като наблюдава и оценява поведението им в обкръжаващата го среда, коментира причини, които го пораждат.

Планираното, разработеното учебно съдържание за деца от предучилищна възраст (ситуации за ориентиране в заобикалящата външна среда - насочени към формиране на безопасно поведение на детето) са с интегративен характер който

е заложен в Наредба № 5 от 3 юни 2016 г. за предучилищното образование (МОН 2016, 28) и Секторна стратегия за безопасност на движението по пътищата (2021 – 2030) (МОН 2020, 38-42)

Създаденият модел е съобразен с целите на обучение на следните образователни направления:

„Конструирание и технологии“ образователни ядра „Конструирание и моделиране“- детето предлага идея за решение при изработване на модел; „Обработване на материали, съединяване и свързване“, „Грижи и инициативност“, участие в общ проект, „работа по общ замисъл“, „Техника“-разпознава пътни знаци и обяснява правила за безопасно придвижване.

„Околен свят“ образователни ядра „Самоутвърждаване и общуване с околните“, „Социална и здравословна среда“. Разбира и демонстрира необходимото различно поведение и спазване на правила, когато е на улицата, в заведението за хранене, на мястото за отдих, на мястото за развлечения.

Програми за обучение по безопасност на движение по пътищата за децата в трета и четвърта възрастова група в детската градина. Области на компетентност: Пътна среда, Правила и култура на поведение на пътя.

На базата на анализ на учебната документация и предварително анкетно проучване, проведено в периода 2014-2015 г., насочено към откриване на възможности за подобряване на учебния процес свързан с умения за безопасно поведение е разработена технология за изграждане на умения за самостоятелно безопасно поведение във външна околна среда. В периода 2015-2017 г. разработената технология е апробирана, обсъждана, допълвана и прецизирана.

Разработен технологичен модел в три стъпки:

1. Научно-методическа част, представяне на възможности за проектиране на учебния процес, развиване на знанията и уменията на учителите по разглежданата тема.

2. Запознаване с конкретни методически насоки за обучение, съобразени с учебната документация.

3. Осъществяване на учебен процес с обучаеми, базиран на изследователски подход.

Разработено е помагало за обучение на 5-7 годишни деца от предучилищна възраст. Алгоритъмът на работа, целите, съдържанието, методите и средствата на обучение, които са проектирани отразяват технологичния модел.

Помагало за обучение на 5-7 годишни деца от предучилищна възраст „Малки пътешественици“

Структурата и съдържанието на материала е съобразен и изграден базирайки се на интегративния характер на обучението в образователно ядро „Конструирание и технологии“ с образователно направление „Околен свят“ и Безопасно движение на децата в заобикалящата ги среда. Основните педагогически ситуации са: „Аз пътувам с автобус“, „На улицата“, „Селището, в което живея“, „Безопасно движение с велосипед“, „Пешеходци на улицата“, „Кварталът, в който живея, Пътни знаци, даващи допълнителна информация. Основни допълнителни педагогически ситуации: „Пътни знаци за въвеждане на забрана“, „Кварталът, в който живея“, „Предупредителни знаци за опасност“, „На площадката за велосипедисти-1 Звънец и спирачка“, „На площадката за велосипедисти-II Видими на пътя“.

Процесуална част на технологията Формиране на практически и познавателни умения при деца от предучилищна възраст за ориентиране в заобикалящата ги среда Дейности на преподавателя и обучаемите Методи и средства за обучение

Модели за активно обучение при изграждане на практически и познавателни умения при деца от предучилищна възраст за ориентиране в заобикалящата ги среда са насочени към основни за пешеходците и велосипедистите текстове от Закона за движение по пътищата и обсъждането им в конкретни ситуации.

Акцентите са: движение на пешеходци и велосипедисти по платното за движение, прогнозиране на пътнотранспортната обстановка, пресичане на платното за движение, задължения на пешеходците при подаване на специален сигнал от моторните превозни средства със специален режим на движение, велоалеи, движение в условия на ограничена видимост.

Разработени са насоки за преподавателя при провеждане на обучението на 5-7 годишни деца от предучилищна възраст с помагало „Малки пътешественици“. Изведени са знанията, уменията и отношението, което трябва

да се изградят. В методическите насоки е представен алгоритъмът на работа с всяка ситуацията.

Трета глава

Провеждане на емпирично педагогическо изследване

Представени са основни понятия за изследването. Формулирани са параметри, критерии и показатели за изследване. Разработен е необходимият инструментариум. Педагогическото изследване е проведено в следните етапи: предварителен експеримент, констатиращ, формиращ и контролен експеримент. Обобщени са резултатите от предварителния експеримент, направени са изводи. Анализирани са резултатите на 5-6 и 6-7 годишни деца за констатиращ и контролен експеримент. Проучени са впечатленията на учители за приложимостта на изследователския подход, прилаган под непосредственото ръководство на преподавателя. Обобщението на резултатите и изводите са на базата на четирите етапа на педагогическото изследване.

3.1 Основни понятия Критерии и показатели на изследването

Научно педагогическо изследване е „процес на получаване на информация за педагогически явления и процеси, което се използва за тяхното описание, обяснение и прогнозиране по пътя на формулиране на правила, принципи, закони и закономерности. (Бижков, 1995, 35) Педагогическо емпирично изследване обхваща „изменението и развитието на личността, в резултат на едно или друго въздействие“. След „целенасочена и специално създадена организация“ се получават необходимите резултати „емпирични данни за съществуващи явления и процеси.“ (Бижков, 1995, 45)

Моделиране в обучението- обучение на базата натрупан педагогически опит, с проектирани параметри, познавателни процеси и педагогическото взаимодействие учител-ученик.

Контролирано наблюдение – „метод за непосредствено или опосредствено получаване и регистриране на информация под формата на видими признаци“ и резултати. Учителят до известна степен участва в процеса. (Радев 2005, 81)

Анкетиране Изграждане на система от въпроси и отговори, на които отговарят изследваните лица. „Изразява се мнение или отношение. Провежда се с научна цел и конкретна методика.“ (Бижков, Г. 1995, 254)

Тестиране - Измерване, с цел формулиране на решение. Провежда се на основата на сравнение с предварително фиксирана единица мярка. „Приписват се числа на обектите в съответствие с някакви предварително установени правила“.
(Стоянова 1996, 55)

Във връзка с реализирането и контрола на поставената цел на експерименталното изследване да се разработи и апробира педагогически модел за формиране на практически и познавателни умения при 5-7 годишни деца за ориентиране в заобикалящата ги външна среда, са формулиране параметри, критерии, показатели и степен на изразеност на постиженията. (табл. № 1)

Таблица №1

Компетентност за ориентиране в заобикалящата среда при 5-7 годишни деца от предучилищна възраст		
Параметри	Критерии	Показатели
Детето знае значими норми и правила на поведение при основни социализиращи процеси.	1.1 Техника(КТ)	1.1.Посочва важни за децата пътни знаци на кръстовище и обяснява нормите за безопасно придвижване по пътна маркировка.
	1.2 Социална и здравословна среда(ОС)	1.2 Избира игрови действия, съобразно особеностите на играчките, предметите за игра в игрова ситуация.
Разбира и демонстрира безопасно поведение и спазване на правила.	2.1 Конструирание и моделиране(КТ)	2.1.1 Предлага, представя и обяснява идея или решение при изработване на модел. 2.1.2.Оценява по собствени критерии модели и изделия и ги включва в игрови дейности.
	2.2 Самоотвърждане и общуване с околните(ОС)	2.2.Разбира и демонстрира необходимото различно поведение и спазване на правила, когато е на улицата, в заведението за хранене, на мястото за отдых, на мястото за развлечения.

Взаимодействия с възрастни и с върстници, като наблюдава поведението им и предполага причини, които го пораждат.	3.1 Грижи и инициативност (КТ)	3.1.1 Сътрудничи с другите при работа по общ замисъл. 3.1.2. Участва в малък общ проект в детската градина.
	3.2 Самоотвърж- даване и общуване с околните (ОС)	3.2.1 Партнира на учителя и си сътрудничи и си сътрудничи с върстници. Взаимодейства с възрастни и върстници, като отчита настроението им и свързва това настроение с причини, които го пораждат. 3.2.2 Избягва конфликти и при необходимост ги разрешава.

За измерването степента на изразеност на постиженията на децата е избрана четиристепенна скала: високо (3т.), средно (2т), ниско равнище (1т) и недостатъчна изразеност (0 т.).

Високо равнище (3 т.): детето работи предимно самостоятелно и успешно овладява образователното съдържание.

Средно равнище (2 т.): детето работи с незначителна помощ от преподавателя, пропуските в образователното съдържание са несъществени.

Ниско равнище (1 т.): детето се справя със значителна помощ от преподавателя. Необходими са повече усилия за успешното овладяване на образователния материал.

Недостатъчна изразеност (0 т.): детето трудно се справя със значителна помощ от преподавателя. Необходими са сериозни усилия за успешното овладяване на образователния материал.

3.2 Технология на изследването Инструментариум

Предварителен експеримент Проучване с диагностичен характер, изследващо знанията и уменията на 5-7 годишните деца за безопасно поведение във външна околна среда. Целта на направеното проучване е установяване на възможни затруднения на обучаемите по разглежданата тема. Разработени са

карти за отразяване на равнището на постиженията на децата. Оценявани са следните знания и умения: 1. Различава и опасни и безопасни места за игра. 2. Разпознава и изброява елементите на пътната среда и участниците в движението. 3. Разпознава безопасно място за пресичане. 4. Разказва пътна ситуация по картина. 5. Анализира пътни ситуации с опасност за пешеходци. 6. Демонстрира основни правила като пешеходец в детската градина. (МОН 2003)

Апробиране на технологичен модел Представяне на технология, методи и средства за провеждане на учебен процес за безопасно поведение във външна околна среда, базирани на изследователски подход пред учители предучилищна и начална училищна педагогика по време на обучителни програми. Проучвани са продукти, резултати от проведеното обучение.

Констатиращ експеримент За регистриране на постиженията на практическите и познавателни умения при 5-7 годишни деца за ориентирване в заобикалящата ги външна среда са използвани методите наблюдение по формулирани критерии и показатели и тестиране. Тестовите са стандартизирани, включени в образователните системи, одобрени от Министерство на образованието и науката. Регистрира се обобщена оценка от проведеното наблюдение и тестиране. Анализирани са образователни цели от образователни направления „Конструиране и технологии“ и „Околен свят“, представени в таблица №1. Създадена е карта за регистриране на постиженията на обучаемите.

Формиращ експеримент, инструменти. Разработени е система от ситуации, насочени към изграждане на компетентност за ориентирване в заобикалящата среда при 5-7 годишни деца от предучилищна възраст, насоки за преподавателя за провеждане на обучението на децата. Обособени са три части: научно-методическа част - представяне на възможности за проектиране на учебния процес, развиване на знанията и уменията на учителите по разглежданата тема; запознаване с конкретни методически насоки за обучение, съобразени с учебната документация, последвана от осъществяване на учебен процес с обучаеми, базиран на изследователски подход.

За създаване на инструментариумът са използвани следните източници:

Концепция за възпитанието и обучението по безопасност на движението по пътищата в детската градина и българското училище. 2003, 1-4

Програми за обучение по Безопасност на движението на деца за трета и четвърта група в детската градина.

Закон за пътищата 2000г. чл. 3(1)(2)

Закон за движението по пътищата 1996 изм. и доп., бр. 71 от 11.08.2020 г. чл. 20(2); чл. 42; чл. 43(2)(3)(40); чл. 44; чл. 47(1),(2),(3)чл. 55.(1) ; чл. 80(2); чл. 91(1); чл. 108(1) (2); чл. 113; чл. 114; чл. 115(1) (2) чл.116; чл.117. чл.120 (2); ДР§6.(1); ДР.§1.23; ДР.§1.24.; ДР§6(56); Д.Р§15.

Правилник за прилагане на Закона за движението по пътищата 1996 изм. и доп., бр. 13 от 17.02.2015 г. чл. 51(1) (2); чл. 53; чл. 54(1); чл. 55 (7)(8)(24); чл. 56(1) (3); чл. 57(6), чл. 58(1) (3); чл. 59(1))чл.165; чл.167(2);

Помагало за обучение на 5-7 годишни деца от предучилищна възраст „Малки пътешественици“

Помагалото съдържа насоки за преподавателя и система от ситуации за обучение на 5-7 годишни деца. Насоките за преподавателя са в две подточки. В първата се представят модели за активно обучение, при изграждане на практически и познавателни умения на деца от предучилищна възраст за ориентирание в заобикалящата ги среда. Материалът насочва вниманието на преподавателя към важни за пешеходците и велосипедистите текстове от Закона за движение по пътищата и обсъждането им в конкретни ситуации. Следват препоръки за преподавателя при провеждане на обучението на 5-7 годишни деца от предучилищна възраст с помагало „Малки пътешественици“. Ръководството за провеждане на обучението е синхронизирано със ситуациите и подситуациите за обучение на 5-7 годишни деца и дава конкретни методически насоки за всяка една от тях. Втора част, помагало за обучение, система от ситуации за обучение на 5-7 годишни деца от предучилищна възраст, способстващо за повишаване на уменията за ориентирание в заобикаляща външна среда. В съдържанието са включени основни понятия и правила: движение на пешеходци и велосипедисти по платното за движение, прогнозиране на пътнотранспортната обстановка, пресичане на платното за движение, задължения на пешеходците, движение в условия на ограничена видимост, велоалеи.

1.1 Пътни ситуации с пешеходци и тяхното тълкуване в контекста на Закон за движението по пътищата

Дават се насоки и примери на преподавателите за подбор, представяне, анализиране на реални ситуации от заобикалящата околна среда, близка за децата. Възможните примери и анализите им засягат задължения на пешеходците, пресичане на платното за движение, задължения на пешеходците при подаване на специален сигнал от моторните превозни средства със специален режим на движение, прогнозиране на пътнотранспортната обстановка, преминаване на пешеходци и велосипедисти покрай гаражи и изходи на паркинги, възприемане, анализиране и прогнозиране на развитието на пътна обстановка - „Велоалеи“.

Конкретни методически насоки за обучение, съобразени с учебната документация

Пример: Ситуация №6

Околен свят Образователно ядро Социална и здравословна среда
Поведение и спазване на правила, когато е на улицата, в заведението за хранене, на мястото за отдих, на мястото за развлечения

Безопасно движение по пътищата Образователно ядро: Правила и култура на поведение
Област на компетентност: Правила и култура на поведение

Тематично направление Правила за движение на пешеходец и велосипедист

Тема: Пътни знаци за въвеждане на забрана

Очаквани резултати:

Знания: Детето обяснява и разпознава В12 „Забранено е влизането на пешеходци" и В9 – „Забранено е влизането на велосипедисти“.

Умения: Детето правилно използва думите от разглежданата тема.

Отношение: Детето изгражда безопасно поведение като пешеходец и велосипедист в пътни ситуации означени със знаци В12 „Забранено е влизането на пешеходци" и В9 – „Забранено е влизането на велосипедисти“.

Ключови думи: пешеходна зона, ремонт на пътя. Форма: ОДПС

Методически насоки

I. Обсъждат се с децата изображения на пътни ситуации, в които се виждат изучаваните пътни знаци - пешеходна зона, ремонт на пътя, преминаване покрай строеж. Обяснява се защо е опасно да се кара велосипед на пешеходната зона.

Споделяне и обсъждане на личен опит. Затвърждаване на разпознаването за изучаваните пътни знаци и в какви ситуации може да ги видим.

II. Задача Разпознаване на пътни знаци

Детето изрязва пътните знаци знаците В12 и В9.

Цел: Детето обогатява опита за рязане на хартия и картон, като използва шаблон. Очаквани резултати: самостоятелно реже по контур. Дейности: рязане.

Методически насоки. Дайте указания за изрязване на пътните знаци. Всяко дете работи самостоятелно с упражнението.

Осъществяване на учебен процес с обучаеми, базиран на изследователски подход.

Правила за движение на пешеходец и велосипедист

<p>6.1 Пътни знаци за въвеждане на забрана Пешеходна зона</p>	<p>6.2 Изрежи пътните знаци „Забранено е влизането на велосипедисти“ и „Забранено влизането на пешеходци.“</p>
	

Контролен (заклучителен) експеримент Регистрират се изходящите постижения на практическите и познавателни умения при 5-7 годишни деца за ориентиране в заобикалящата ги външна среда. Оценяването на изходящите постижения е с обобщена оценка от наблюденията на преподавателя и използваните стандартизираните тестове включени в образователните системи, одобрени от Министерство на образованието и науката.

3.3 Обобщаване и анализ на резултатите от изследването

Предварителен експеримент Анкетиране, проучване с диагностичен характер, изследващо знанията и уменията на 5-7 годишните деца за безопасно поведение във външна околна среда. Изследването е анонимно и е проведено в периода 2014-2016 г. Анкетирани са преподаватели от областите Благоевград, Бургас, Враца, Пловдив, София. След обработване на резултатите се откриха следните резултати и изводи. От изследваните деца предучилищна възраст, за уменията да различават опасни и безопасни места за игра, преобладават постиженията (56%) на средно равнище. Децата се справят с изброяването и разпознаването на елементите на пътната среда. При разпознаването на безопасно място за пресичане 40% от 5-7 годишните деца се затрудняват. Имат изградени на високо равнище умения да разказват ситуации по картина. Забелязва се затруднение при анализирането на ситуации във външна околна среда с участието на пешеходци. Равнището на резултатите е предимно високо на умения за демонстриране в условията на детската градина на основни правила за безопасно поведение при пресичане. От получените резултати се установява необходимост от промяна в обучението на деца от предучилищна възраст към изграждане на умения за самостоятелно безопасно поведение в реална околна среда. Разработен е технологичен модел за обучение базиран на изследователски подход.

Проучване на приложимостта на технологичния модел Технологичният модел базиран на изследователски подход е представян и изясняван в учебен процес за безопасно поведение във външна околна среда, с учители предучилищна и начална училищна педагогика по време на обучителни програми. Проучени са продукти, резултати от проведените обучения. Обработените материали, 68 разработки, са създадени предимно в периода 2014-2019 г. Учителите са от гр. София, гр. Пловдив, гр. Дупница, с. Чавдар, с. Загорци, гр. Елин Пелин, гр. Божурище, гр. Враца, с. Долни Богоров и др. Предложените на учителите технология на обучение (базирана на изследователски подход), методи и средства на обучение са успешно интегрирани от тях в учебния процес и спомагат за изграждането на самостоятелно безопасно поведение във външна околна среда на деца.

Основен експеримент Изследването е проведено в периода 2017- 2023г. Изследвани са 5-7 годишни деца в предучилищна възраст. Изследването е проведено с общо 306 деца от: 25 ОУ „др. Петър Берон“ (2017/19 г.), 124 ДГ „Борино“, (2017/2019 г.), ДГ „Радост“, Пазарджик (2019/2020 г.), 115 ДГ - София (2021 /22 г.), ДГ „Българче“ Перник (2021/ 2022 г.), ДГ „Здравец“ – Пловдив (2022/23 г.), ДГ 21 „Калина малина“ Варна (2023/24 г.).

Констатиращ експеримент

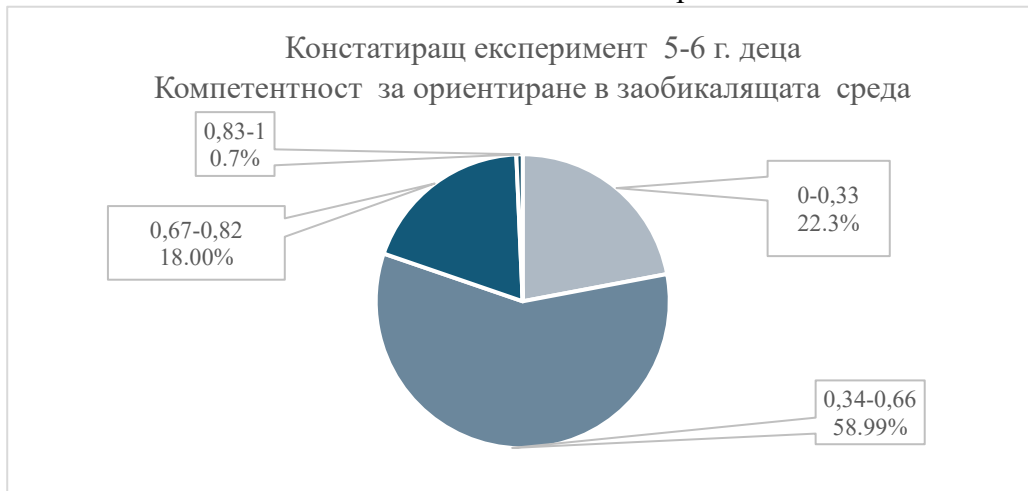
За направление Конструиране и технологии са групирани и анализирани средните стойности на показателите 1.1 Посочва важни за децата пътни знаци на кръстовище и обяснява нормите за безопасно придвижване по пътна маркировка. 2.1.1 Предлага, представя и обяснява идея или решение при изработване на модел. 2.1.2 Оценява по собствени критерии модели и изделия и ги включва в игрови дейности. 3.1.1 Сътрудничи с другите при работа по общ замисъл 3.1.2 Участва в малък общ проект в детската градина.

В резултатите за образователно направление „Околен свят“ са включени следните показатели 1.2 Избира игрови действия, съобразно особеностите на играчките, предметите за игра в игрова ситуация, 2.2 Разбира и демонстрира необходимото различно поведение и спазване на правила, когато е на улицата, в заведението за хранене, на мястото за отдих, на мястото за развлечения, 3.2.1 Партнира на учителя и си сътрудничи с връстници. Взаимодейства с възрастни и връстници, като отчита настроението им и свързва това настроение с причини, които го пораждат.

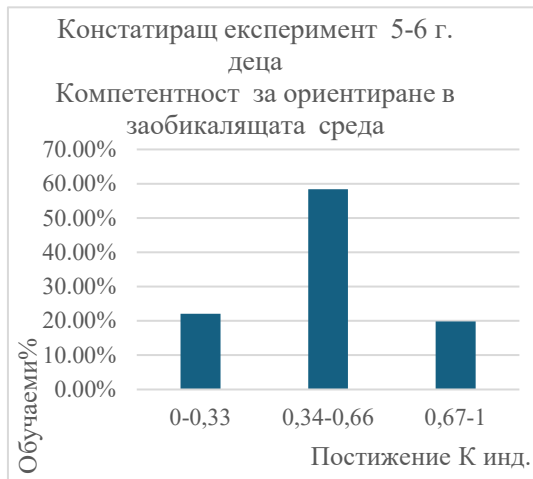
Резултатите за „Компетентност за ориентиране в заобикалящата среда при 5-7 годишни деца от предучилищна възраст“ са базирани на параметри №1, №2 и №3.

3.3.1 Обобщаване и анализ на резултатите на 5-6 годишни деца
Констатиращ експеримент

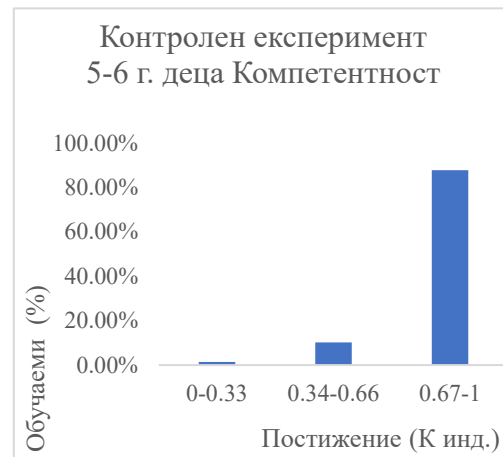
Диаграма №1 Степен на изразеност на постиженията на 5-6 г. деца по равнища на компетентност

Обобщените резултати на компетентността за ориентиране в заобикалящата среда на 5-6 годишни деца, от констатиращ експеримент са разположени от К инд. 0,0 до К инд. 0,83. Резултатите са с умерено асиметрично изместване. Средното равнище е с най-висока честота – 58,99%, следват „ниско“ - 22,3%, и „високо“ - 18,70%.

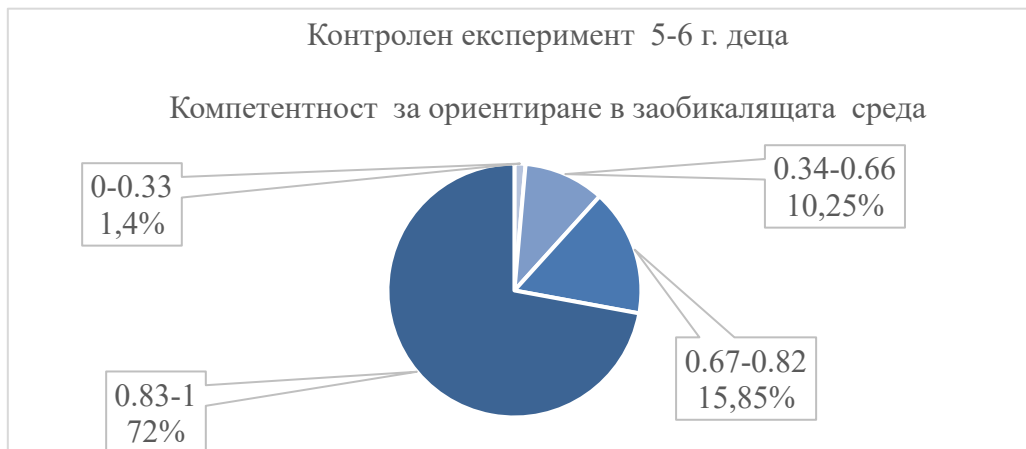

Диаграма №2

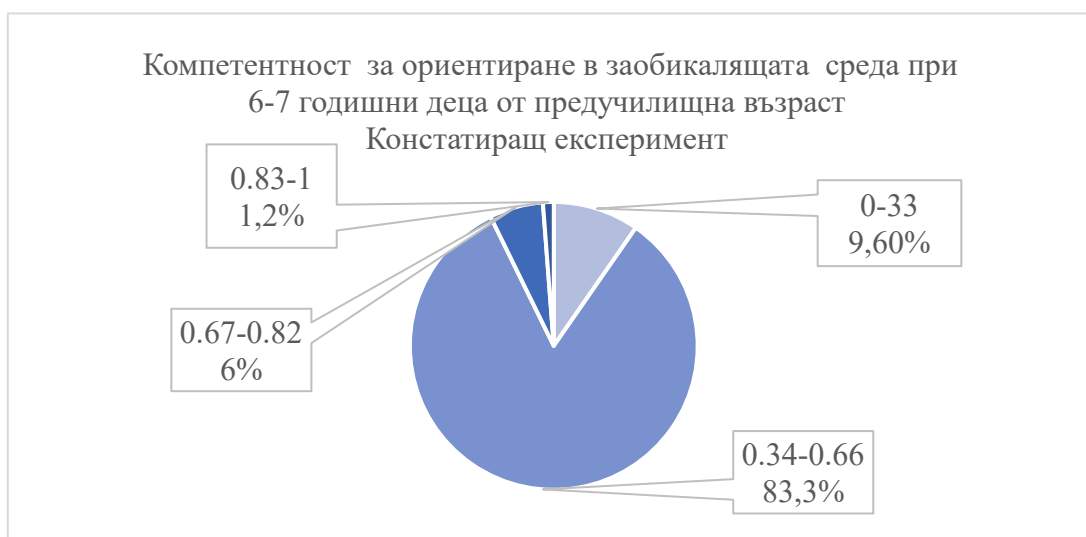
Диаграма №3

Диаграма № 4 Контролен експеримент Степен на изразеност на постиженията на децата по равнища на компетентност

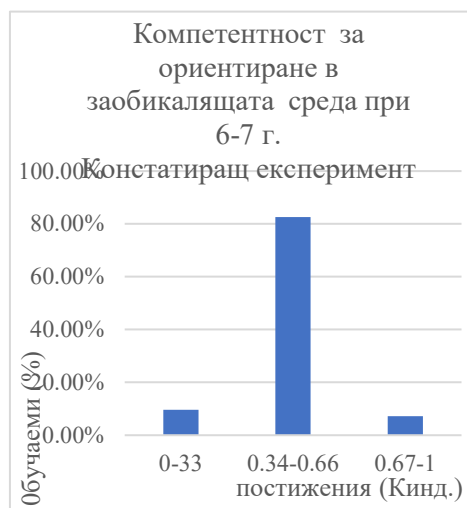

Компетентност за ориентиране в заобикалящата среда при 5-6 годишни деца от предучилищна възраст контролен експеримент Резултатите покриват целия диапазон на абсцисата на К от инд. 0,0 до 1,0. Вижда се е J-разпределение на резултатите. Високата степен на постиженията на 5-6 г. деца преобладава. Максималният резултат Кинд.1,0 е 36,70%. При разпределението на степени на изразеност на постиженията на децата по равнища, високо равнище (К инд. 0,67-1) са постигнали 87,85.

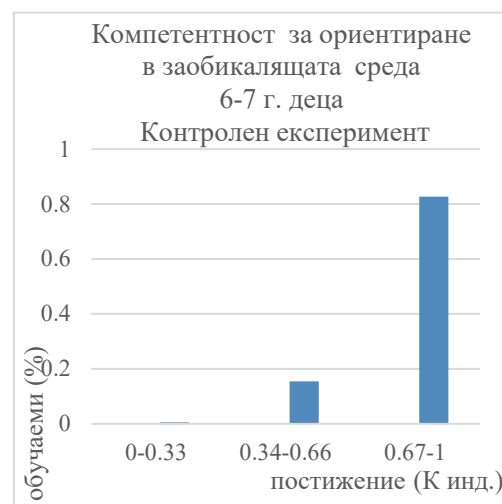
Диаграма №5 Степен на изразеност на постиженията на децата по равнища компетентност 6-7 г.

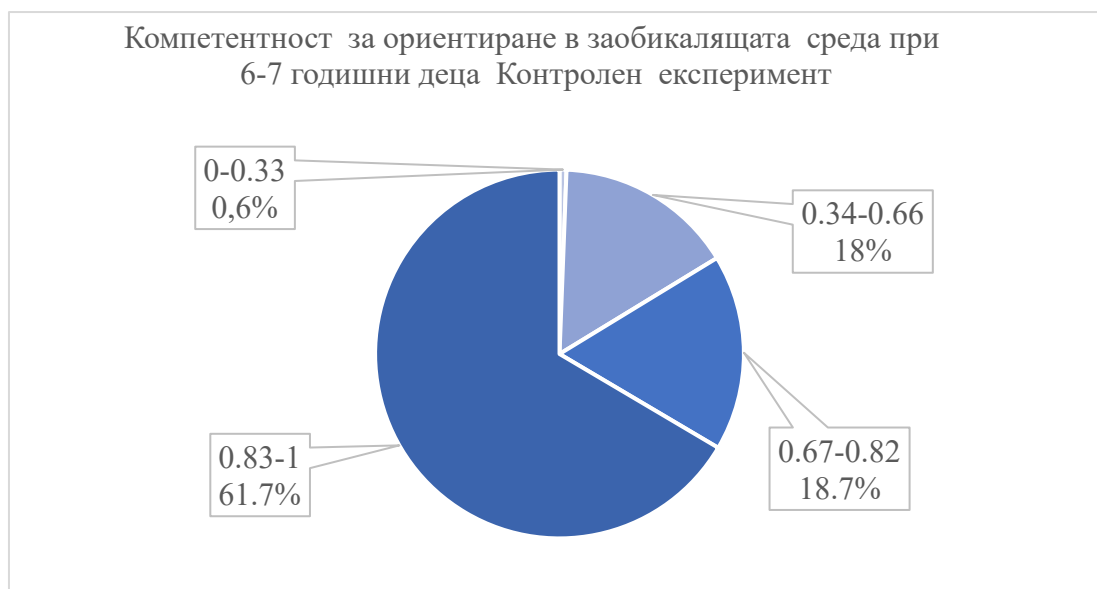
Резултати за компетентността за ориентиране в заобикалящата среда на 6-7 годишни деца, от констатиращ експеримент са разположени в интервала от К инд. 0,33 до К инд. 1,0. Резултатите, могат да се определя като умерено асиметрично изместване от симетричното едномодално разпределение. Средното равнище е с най-висока честота (83,32%), следват „ниско“ (9,6%), и „високо“ (7,2%). Много високите резултати К инд. (0,83-1,0) са 1,2%.

Диаграма № 6

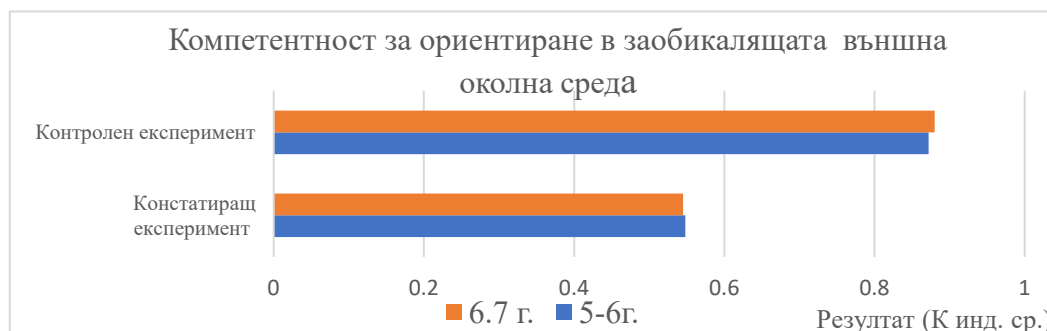
Диаграма № 7

Диаграма №8 Степен на изразеност на постиженията на децата по равнища Контролен експеримент 6-7 годишни деца

Компетентност за ориентиране в заобикалящата среда при 6-7 годишни деца от предучилищна възраст Резултатите са разпределени в диапазон от К инд. 0,33 до К инд. 1,0. Силно изявено е J-разпределение, с висока степен на постиженията, 81,4% за К инд. (0,67-1). Много висока степен са постигнали 61,7% от 6-7 годишните деца.

Диаграма№9

Компетентност за ориентиране в заобикалящата външна околна среда на 5-7 г. деца, от получените резултати може да се обобщи, че постиженията на изследваните лица се увеличават с 39%.

Анкетирание Проучване на впечатленията на учители за приложимостта на изследователския подход, прилаган под непосредственото ръководство на преподавателя и конкретни методи за обучение

В анкетата са включени две групи въпроси. Първата група са насочени към отразяване на опита на учителите за възможностите на изследователския подход за подпомагане, създаване, изграждане, развиване на конкретни знания и умения на децата. Предложени са следните шест твърдения: 1.Подпомага изграждането на знания и умения за решаване на учебни задачи при 5-7 годишните деца. 2.Създават се условия на децата за общуване, да споделят опит и преживявания. 3. Създават се условия на децата да участват в съвместни дейности. 4. Подпомага изграждането на умения за анализ и критично мислене. 5. Изграждат се знания и умения за опазване на собствената безопасност и тази на околните. 6.Развиват се умения за самостоятелен избор и самостоятелност.

Във втората част се изразява отношение към приложимостта на методите на обучение: 1.наблюдение, 2.самостоятелна работа на децата, 3. демонстрация,

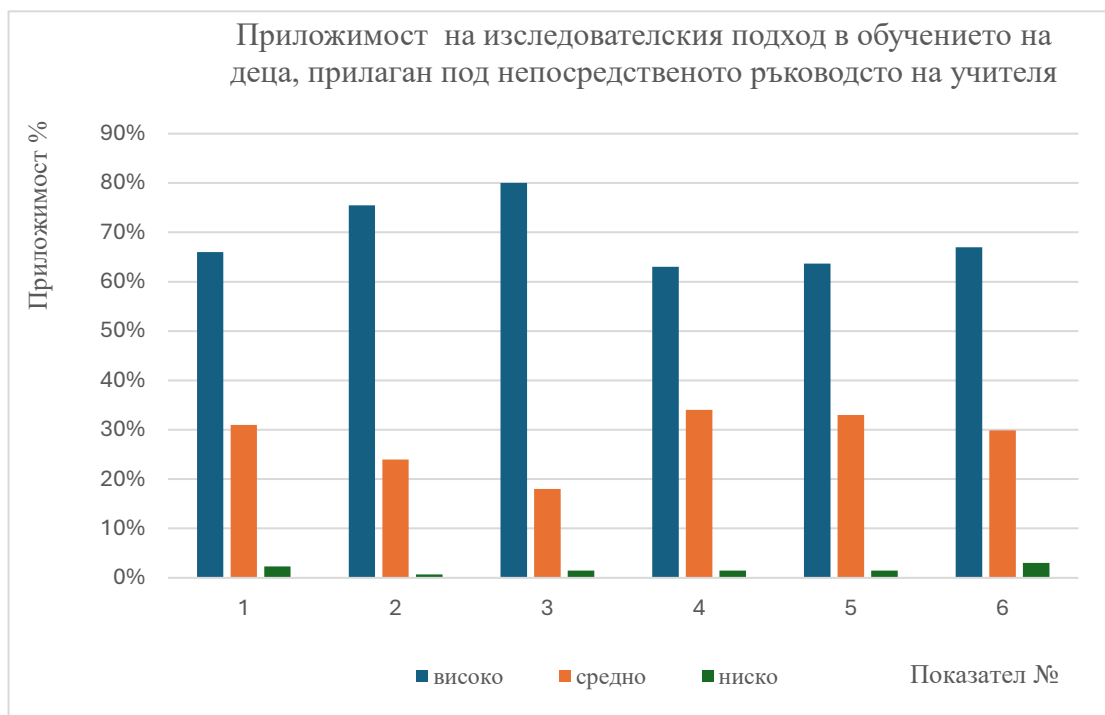
4.експеримент (провеждан под ръководството на учителя), 5.ситуационен метод, 6.метод на проектите, 7.метод на моделирането.

За предложените твърдения са формулирани три степени на оценка: ниска (1 т.), средна (2т.) и висока (3 т.).

Анкетирани са 127 учители предучилищна и начална педагогика, с натрупани впечатления от провеждане на обучение основано на изследователски подход в предучилищна възраст. От тях 30 са с педагогически опит до 5 години.

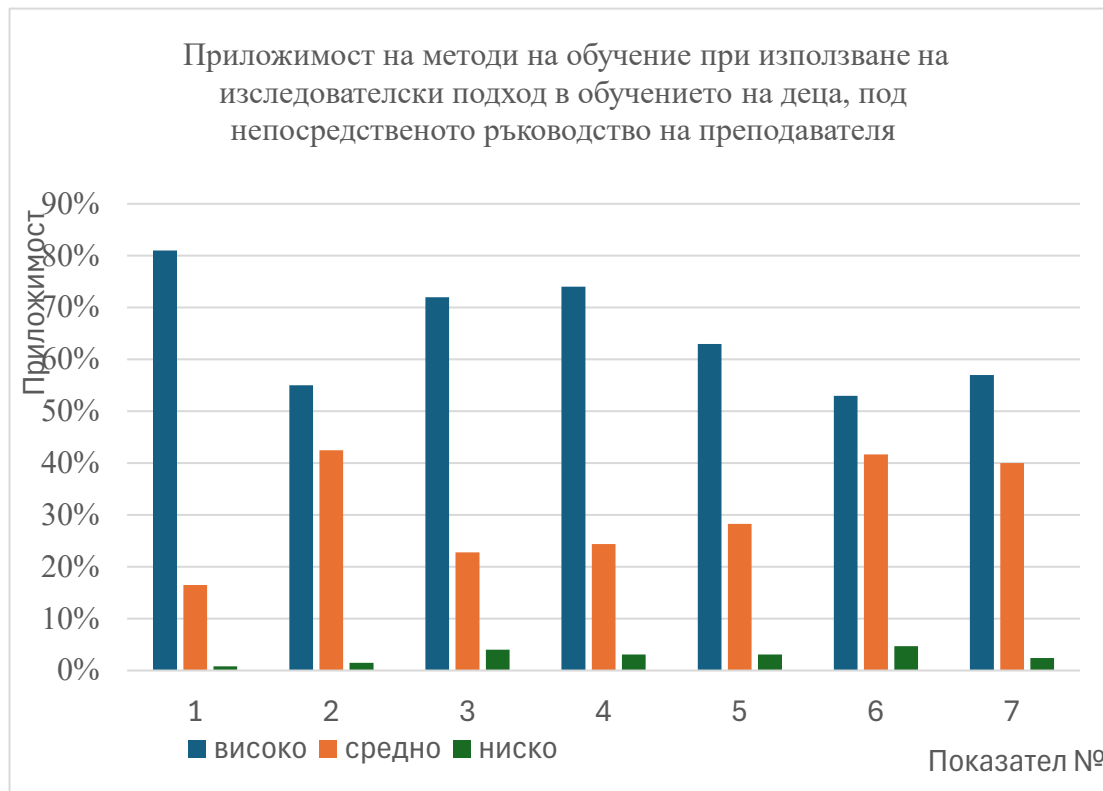
Резултати от анкетиране - възможности на изследователския подход, в обучението на деца за формиране на знания, умения и отношения

Диаграма № 10

Приложимостта на изследователския подход при обучението на деца и ученици, получава предимно висока степен на одобрение между 63% и 80% по отделните критерии. От 0,7% до 3% са получените резултатите за ниска приложимост. Водещо с 80% е твърдението „Създават се условия на децата за общуване, да споделят опит и преживявания“. Нелеката цел „Подпомага изграждането на умения за анализ и критично мислене“ получава резултат 63% за висока степен и 34% за средна степен на приложимост.

Резултати от анкетиране - приложимост на методи на обучение за при
обучение с изследователски подход Диаграма №11

След обработване на резултатите се вижда, че преподавателите поставят на водещо място за приложимост методите наблюдение (81%) експеримент (74%) и демонстрация (72%). Влиянието на ситуационният метод при изследователския подход, 28,3% го оценяват средно равнище, а 63% високо. За методите самостоятелната работа, методът на проектите, методът на моделирането, характеризиращи се с комплексност и етапност на работа, резултатите варират от 53% до 57% висока степен на приложимост.

3.4 Обобщение Качествен анализ на резултатите от педагогическото изследване

Технологията на обучение, базирана на изследователски подход, успешно се интегрира от учителите в учебния процес, насочен към безопасно поведение във външна околна среда.

При обобщените резултати от констатиращ експеримент на 5-6 годишни деца преобладаващите резултати са: средно равнище - 58,42%, следвано от

„ниско“ - 22,1%. При 6-7 г. деца резултатите за компетентността за ориентиране в заобикалящата среда, от констатиращ експеримент са разположени в интервала от К инд. 0,33 до К инд.1,0. Резултатите могат да се характеризират с умерено асиметрично изместване от симетричното едномодално разпределение. Средното равнище е с най-висока честота – 83,32%, следват „ниско“ - 9,6%, и „високо“ -7,2%. Много високите резултати К инд. 0,83-1,0 са 1,2%.

При контролния експеримент компетентност за ориентиране в заобикалящата среда при 5-7 годишни деца от предучилищна възраст и при двете групи е силно изявено е J-разпределението. Високата степен на изразеност на постиженията преобладава. При разпределението по степени на изразеност на постиженията на 5-6 г. деца, високо равнище (К инд. 0,67-1) са постигнали 87,85%, от които много високо (0,83-1) са 72% от изследваните. При контролен експеримент резултатите за компетентност за ориентиране в заобикалящата среда при 6-7 годишни деца от предучилищна отчита се с висока степен на постиженията, 81,4% (К инд. 0,67-1), от които много висока степен са постигнали 61,7% (К инд. 0,83-1).

От контролния експеримент може да се отбележи значително изместване към повишаване на резултатите на 5-7 г. деца, предучилищна възраст. Намалява и в двете подгрупи процентът на изследвани лица в ниските (К инд. 0,0-0,33) и средните (К инд. 0,34-0,66) нива на постижения и съответно се увеличават процентите на високото ниво (0,68-1).

В анкетното проучване за приложимостта на изследователския подход при обучението на деца и ученици, получава изцяло висока степен на одобрение, средната висока стойност за критериите е 69,2%. Преподавателите одобряват и приемат за успешно приложими в обучението предложените за обсъждане структурни елементи на „Модел за формиране на практически и познавателни умения при 5-7 годишни деца от предучилищна възраст за ориентиране в заобикалящата ги среда“

Изводи

В резултат на направените анализи от емпиричното изследване може да се направят следните изводи и обобщения:

При проучването на приложимостта на технологичния модел, базиран на изследователски подход, учителите предучилищна и начална училищна педагогика успешно го интегрират в учебния процес, подпомагайки изграждането на самостоятелно безопасно поведение във външна околна среда на обучаемите деца.

Резултатите за постиженията на 5-7 годишните деца от контролния експеримент са статистически по-високи за всички изследвани параметри, критерии и показатели.

Преобладаващ е делът на високите постижения за компетентност за ориентиране в заобикалящата среда при 5-7 годишни деца от предучилищна възраст при края на изследването.

Учителите работещи в областта на предучилищното образование, преценяват с висока степен на приложимост изследователския подход при обучението на деца, както и структурните елементи включени в модела за формиране на практически и познавателни умения при 5-7 годишни деца от предучилищна възраст за ориентиране в заобикалящата ги среда.

На базата на получените резултати се прави извод, че може да се приеме работната хипотеза: Прилагането на експериментален модел за формиране на практически и познавателни умения при 5-7 годишни деца, използвайки изследователски подход под непосредственото ръководството на преподавателя, децата повишават равнището на компетентност за ориентиране в заобикалящата ги външна околна среда.

Заклучение

Изграждането на самостоятелно, безопасно поведение на децата и учениците в реална заобикаляща среда е процес, на който се поставят основите в предучилищното образование. Предпоставки за успешното създаване на необходимите знания, умения и отношения е осигуряването на подходяща образователна среда, избор на подходи, методи и средства на обучение. Уменията за разбиране на нормите за безопасност, изборът на подходящи игрови

действия, предлагане на идеи за изработване на различни модели, оценяване на ситуации по собствени критерии, разбиране необходимото безопасно поведение в различни ситуации в околния свят, работа в група, грижа за околните, сътрудничество с връстници и възрастни могат да са основните акценти при планирането и осъществяването на обучението на 5-7 годишните деца за самостоятелно безопасно поведение.

Приноси на дисертационния труд

1. Проучване и анализ стратегически и нормативни документи, учебно-методическа литература, публикувани в периода от 1972 до 2023 г. за образователни направления „Конструиране и технологии“ и „Околен свят“, предучилищно образование.

2. Изяснено е понятието „Компетентност за ориентиране в заобикалящата среда при 5-7 годишни деца от предучилищна възраст“.

3. Разработен е базиран на изследователски подход дидактически модел за формиране на практически и познавателни умения при деца от предучилищна възраст за ориентиране в заобикалящата ги среда.

4. Създадена е и е приложена в педагогическата практика методическа система, инструментариум за реализиране на дидактическия модел, в следните части: 1.1 Модели за активно обучение при изграждане на практически и познавателни умения при деца от предучилищна възраст за ориентиране в заобикалящата ги среда 1.2 Насоки за преподавателя при провеждане на обучението на 5-7 годишни деца от предучилищна възраст с разработеното помагало. 2. Помагало за обучение на 5-7 годишни деца от предучилищна възраст.

Публикации по темата на дисертационния труд

Здравка Костадинова, Ситуационните задачи, предпоставки и възможности. Съвременно образование и квалификация на учителите Традиции и иновации, Дванадесети международен есенен научно-образователен форум. София УИ „Св. Климент Охридски“ 2023

Здравка Костадинова, Активно учене за безопасно движение по пътищата за деца и ученици. Съвременният учител и предизвикателствата на информационното общество. Девети международен есенен научно-образователен форум, УИ "Св. Климент Охридски", стр. 163-166; С., 2020

Здравка Костадинова, Учебно-методическата литература по БДП (анализ), I-Продължаващо образование, 2018 <https://diuu.bg/emag/7406/>

Здравка Костадинова, Експериментът в обучението на деца и ученици по безопасност на движението, Съвременното училище и квалификацията на учителите, редактор/и: УИ "Св. Климент Охридски", 2016, Ref 2016

Здравка Костадинова, Компетенции на децата и учениците по безопасност на движението по пътищата, Съвременното училище и квалификацията на учителите. ДИУУ., издателство: Университетско издателство "Св. Климент Охридски", 2016, Ref2016

Стр.	Таблицы и диаграми
23 с.	Таблица №1 Компетентност за ориентиране в заобикалящата среда при 5-7 годишни деца от предучилищна възраст
31 с.	Диаграма №1 Степен на изразеност на постиженията на децата по равнища на компетентност 5-6 г. деца.
31 с.	Диаграма №2 Констатиращ експеримент 5-6 г. деца. Компетентност.
31 с.	Диаграма № 3 Контролен експеримент 5-6 г. деца. Компетентност.
32 с.	Диаграма № 4 Контролен експеримент Степен на изразеност на постиженията на децата по равнища на компетентност 5-6 г. деца
32 с.	Диаграма №5 Степен на изразеност на постиженията на децата по равнища компетентност 6-7 г. деца. Констатиращ експеримент

- 33 с. Диаграма №6 Компетентност за ориентиране в заобикалящата среда при 6-7 г. Констатиращ експеримент
- 33 с. Диаграма №7 Компетентност за ориентиране в заобикалящата среда 6-7 г. деца Контролен експеримент
- 33 с. Диаграма №8 Степен на изразеност на постиженията на децата по равнища Контролен експеримент 6-7 годишни деца
- 34 с. Диаграма №9 Компетентност за ориентиране в заобикалящата външна околна среда Сравнителни резултати
- 35 с. Диаграма №10 Резултати от анкетиране - възможности на изследователския подход, децата за формиране на знания, умения и отношения
- 36 с. Диаграма №11 Резултати от анкетиране - приложимост на методи на обучение за при обучение с изследователски подход

Използвана литература

Андреев 1996: Андреев, Марин. Процесът на обучението (Дидактика).
София, УИ "Св. Климент Охридски", 1996. с.116

Ангелов и др. 2018: Ангелов, Божидар, Пенка Вълчева, Севдалина Витанова, Галина Георгиева, Людмила Зафирова, Лучия Ангелова, Любен Витанов. Чуден свят книга за учителя за четвърта възрастова група 6-7 години. Просвета -София АД. 2018 стр.3, 182.

Баева 2018: Баева Мария, Николай Петканов. Моята приказна пътечка към конструирането и технологиите, Познавателна книжка за трета подготвителна възрастова група Булвест 2000, 2018г.

Бижков 1995: Бижков, Георги. Методология и методи на педагогическите изследвания. Аскони 1995г. с. 45

Веселинов 2023: Веселинов, Димитър. Лингводидактологично полувековие Chuzhdoezikovo Obuchenie – Foreign Language Teaching / Чуждоезиково обучение, vol:50, Nummber:1, 2023, стр:7

Витанова и др. 2009: Витанова, Надежда, Ангелов, Божидар, Борисова, Татяна. Катя Гетова, .Николай Цанев. Приятели с учителите, Книга за учителя - 3 група. София, Анубис, 2009. стр.6.

Ганчев 1996: Ганчев, Иван. Методика на обучението по математика, „Модул“, София, 1996, стр.96,153-165.

Галчева 2014: Галчева, Камелия Приказни пътечки Моето безопасно детство учебно помагало за безопасно поведение на деца от трета подготвителна група в детската градина и в училището Булвест 2000. 2014 г.

Гетова 2013: Гетова, Катя Психолого - педагогическо пространство на развитието на детето. Анубис 2013 стр. 41-69.

Гюров и др. 2005: Гюров, Димитър, Колева, Ирина, Георгиева, Мария. Книга за учителя в предучилищна група в детската градина [5-6 годишни]. София, Просвета, 2005, стр. 3-7

Гюрова и др. 2006: Гюрова, Весела, Витанов, Любен. Книжка за игри със Свети и Фарчо. София, Рива,2006.

Гълъбова 2010: Гълъбова, Дарина. Моливко, Книга за учителя, за предучилищно възпитание и подготовка на 5-6 годишни деца, доп. изд. Велико Търново,Слово,2010. стр. 217-220.

Гълъбова и др. 2018: Гълъбова Дарина, Веселина Петрова, Петя Конакчиева, Николай Гюров, Тодорка Габрова, Радка Гайдова, Красимира Петрова. Програмна система „Моливко-играя и зная“ Книга за учителя за подготвителна група(6-7г. деца). Слово Велико Търново 2018г. ISBN 978-619-212-040-5 с. 34-359

Димитров и др. 2005:Димитров, Димитър, Николова, Елена, Колева ,Бойка и др. Аз ще бъда ученик. София, Изкуства, 2005.

Димитров и др. 2010: Димитров, Димитър Бойка Калева, Наталия Стайкова, Илияна Добрева, Райна Захариева, Антоанета Малинова, Поля Дякова, Лина Николова, Надежда Димитрова, Клер Бояджиева. „Аз съм в детската градина, Практическо ръководство за учителя за трета група в детската градина Изкуства 2010. стр.5-10.

Дюи 1946: Дюи, Джон. Демокрация и образование, Въведение във филоофията на образованието. Дирекция на народната култура. София 1946, 161,171, 406

Закон 1999, 2021 ; Закон за движението по пътищата Обн., ДВ, бр. 20 от 5.03.1999 г., в сила от 1.09.1999 г. [https:// rta.government.bg/ upload/9167/zdvp.pdf](https://rta.government.bg/upload/9167/zdvp.pdf)

Закон 2016: Закон за предучилищното и училищното образование. В сила от 01.08.2016г. Обнародван в ДВ. бр. 79 от 13 Октомври 2015г г. <https://www.navet.government.bg/bg/media/zakon-za-preduchilishtnoto-i-uchilishtnoto-obrazovanie.pdf>

Иванов 2001: Иванов, Георги Петков. Технология на трудово-конструктивната дейност в детската градина и в I-IV клас, ДИПКУ Стара Загора , 2001 ISBN - 954-691-049-X с. 117-126

Иванова, Б. „Проф. д-р Петър Нойков за активното образование“ Начално образование, 1998 N8/1998 стр. 36-49.

Иванова 2016: Иванова Марина. Теория и методика на обучението по конструиране и технологии в детската градина: за 1,2,3 и подготвителна група в детската градина и в училище. УИ „Паисий Хилендарски“ 2016 с36-39

Кожухарова 2020: Кожухарова, Галя. Философско-методологична същност на понятието подход. 2015. стр. 35,36 http://www.dipkusz.net/sites/default/files/pedagogicheski_forum_2_2015.pdf (01.06.2020)

Костадинова 2018: Костадинова, Здравка. Учебно-методическата литература по безопасност на движението по пътищата за деца и ученици (анализ). Продължаващо образование, 2018. <https://diuu.bg/emag/7406/>

МОН 2003: Учебна програма за възпитание и обучение по безопасност на движението по пътищата в детската градина. <https://www.didasko-bg.com/misk/up-dg.pdf>

МОН 2020: МОН. Компетентности и образование 2020 стр.4,6,7,8 <https://web.mon.bg/bg/100770>

Наредба № 5 от 30.11.2015 г. за общообразователната подготовка МОН, Обн. - ДВ, бр. 95 от 08.12.2015 г., в сила от 08.12.2015 г. (20.12.21)

Наредба №5: Наредба № 5 за предучилищното образование. МОН. 2016. с. 10, 23, 24, 25, 35, 36, 37, 38 <https://web.mon.bg/bg/59> (20.12.21)

Неминска 2017: Неминска Румяна Изследователско обучение в академична среда (Научно-теоретична рефлексия). Предучилищно и начално образование Педагогика книжка 5, 2017 НИОН „Аз-Буки“ София с..590-617

Неминска 2018: Неминска Румяна. Изследователски подход към технологията на интердисциплинарното обучение. //Педагогика,2018/6, стр.754-760.

Петкова и др. 2013: Петкова Светла, Валентин Ананиев Книга за учителя Помагало за малчугани Майсторани Конструктивно -технически и битови дейности за подготвителна група Бит и техника Варна 2013 с.1-38

Петров и др.2001: Петров, Петър, Лернер, И. . Познавателната самостоятелност на учениците. София, ДИ „Народна просвета“, 1977, с.40, 64-66,153,204,208,217-228.

Програма 2018: Програма за обучение по безопасност на движение по пътищата за децата в трета възрастова група в детската градина МОН 20.09.2018 <https://web.mon.bg/bg/30> (12.10.21)

Програма 2018: Програма за обучение по безопасност на движение по пътищата за децата в четвърта възрастова група в детската градина МОН 20.09.2018 <https://web.mon.bg/bg/30> (12.10.21)

Програма 2018: Програма за обучение по безопасност на движение по пътищата за учениците в първи клас МОН 20.09.2018 <https://web.mon.bg/bg/30> (12.10.21)

Програма 2018: Програма за обучение по безопасност на движението по пътищата за ученици в viii клас МОН 20.09.2018 <https://web.mon.bg/bg/30> (12.10.21)

Радев 2005: Радев, Пламен. Обща училищна дидактика УИ „Паисий Хилендарски“, 2005 стр.,162

Рашева-Мерджанова 2021: Рашева-Мерджанова, Яна. Трансверсални компетентности в педагогическото образование „Философия на образованието в академичен курс“ Образованието: класичност и модерност УИ ВТ „Св. Св. Кирил и Методий“ Велико Търново 2021 с .37-45

Система 2016: Система за организация и управление на дейностите, свързани с възпитанието и обучение по безопасност на движението по пътищата в системата на предучилищното и училищното образование от 31.08.2016г <https://web.mon.bg/bg/30> (12.10.21)

Стоянова 2014: Стоянова, Магдалена, Спиридонова, Лора. АБВ игри ,[Книга за учителя, 5-6 години]. София, Просвета, 2014. Стр,115

Стоянова 1996: Стоянова, Фелианка. Тестология за учители. София, Атика, 1996. с.5

Стратегия 2021: Секторна стратегия за безопасност на движението по пътищата (2021 – 2030), утвърдена със Заповед № РД09-528/ 02.03.2021 г. на министъра на образованието и науката (публ. 04.03.2021 г.) <http://www.mon.bg/>

Събева 2017: Събева, Е., Л. Маркова. Дете със златно сърчице, Книга за учителя Марк -91, Пловдив. 2017. стр.30, 32 44-45.

Темникова 2023: Темникова, Мария. Аспекти на интегралност в предучилищното и началното образование по математика, свързани с някои елементи на геометрията. Педагогика, „20 години Педагогически факултет, Тракийски университет – Стара Загора“ Volume 95, N 3s, 2023, стр.63-70.

Тополска 2020-1: Тополска, Евгения, Дария Слънчева. Методически насоки за учителя по гражданско, здравно, екологично и интеркултурно образование към учебен комплект“ „Светът е на децата“ за 5-6 годишни деца. Атласи София 2020 стр. 3-5

Тополска, Попова 2021: Тополска, Евгения, Попова, Ива. Педагогическа подкрепа за социално емоционално учене в предучилищна възраст. Стр. 66- 72. Наставничеството: класичност и модерност УИ ВТ „Св. Св. Кирил и Методий“ Велико Търново 2021с.66-72

Цанев 2018 и др.: Цанев, Николай, Невена Христова. Книга за учителя за 4 подготвителна група Анубис 2018 стр.3, 88, 193,194.

Хайдар 2005: Хайдар, Галина. Пътна мозайка. Анубис, 2005.